

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

ارزیابی رأی وحدت رویه ۷۷۷ و پاسخ به شبهات مطرح شده در آن با تکیه بر قواعد فقهی و اصولی

نگارش:

پگاه امیری

استاد راهنما:

دکتر داود گوهری

استاد مشاور:

دکتر مهدی حریری

۱۳۹۹

اصالت و مالکیت پایان نامه

این جانب پگاه امیری دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته الهیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه رازی پدید آور پایان نامه با عنوان ارزیابی رأی وحدت رویه ۷۷۷ و پاسخ به شبهات مطرح شده در آن با تکیه بر قواعد فقهی و اصولی گواهی و تعهد می کنم که بر پایه قوانین و مقررات، از جمله «دستورالعمل نحوه بررسی تخلفات پژوهشی» و همچنین «مصادیق تخلفات پژوهشی» مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۲۵ اسفند ۱۳۹۳):

- این رساله دستاورد پژوهش این جانب و محتوای آن از درستی و اصالت برخوردار است؛
- حقوق معنوی همه کسانی را که در به دست آمدن نتایج اصلی پایان نامه/ رساله تأثیرگذار بوده اند، رعایت کرده ام و هنگام کاربرد دستاورد پژوهش های دیگران در آن، با دقت و به درستی به آنها استناد کرده ام؛
- این پایان نامه/ رساله و محتوای آن را تاکنون این جانب یا کس دیگری برای دریافت هیچ گونه مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نکرده ام؛
- همه حقوق مادی این رساله از آن دانشگاه رازی است و آثار برگرفته از آن با وابستگی سازمانی دانشگاه رازی منتشر خواهد شد؛
- در همه آثار برگرفته از این رساله، نام استادان راهنما و اگر استاد راهنمای نخست تشخیص دهد، نام استاد(ان) مشاور و نشانی رایانامه سازمانی آنان را می آورم؛
- در همه گام های انجام این رساله، هرگاه به اطلاعات شخصی افراد یا اطلاعات سازمان ها دسترسی داشته یا آنها را به کار برده ام، رازداری و اخلاق پژوهش را رعایت کرده ام.

امضا

تاریخ

حقوق: دانشگاه رازی، ۱۳۹۷

این گزارش و همه حقوق مادی و محصولات آن (مقاله ها، کتاب ها، پروانه های اختراع، برنامه های رایانه ای، نرم افزارها، تجهیزات ساخته شده و مانند آنها) بر پایه «قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان» مصوب سال ۱۳۴۸ و اصلاحیه های بعدی آن و همچنین آیین نامه های اجرایی این قانون» از آن دانشگاه رازی است و هرگونه استفاده از همه یا پاره ای از آن شامل نقل قول، تکثیر، انتشار، کاربرد نتایج، تکمیل و مانند آنها به صورت چاپی، الکترونیکی یا وسایل دیگر، تنها با اجازه نوشتاری دانشگاه رازی شدنی است. نقل قول محدود در انتشارات علمی مانند کتاب و مقاله یا پایان نامه ها و رساله های دیگر با نوشتن اطلاعات کامل کتاب شناختی، نیازی به مجوز دانشگاه رازی ندارد.

صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد				 دانشگاه رازی
پگاه امیری	نام و نام خانوادگی دانش آموخته	۱۳۹۹/۱۱/۲۵	تاریخ	
<u>Amiri.pegah1373@gmail.com</u>		رایانامه شخصی	شماره ملی	

عنوان			ارزیابی رأی وحدت رویه ۷۷۷ و پاسخ به شبهات مطرح شده در آن با تکیه بر قواعد فقهی و اصولی
رشته تحصیلی	الهیات و معارف اسلامی	گرایش	فقه و مبانی حقوق اسلامی

هیئت داوران پس از شنیدن گزارش و دفاع دانشجو، پایان نامه وی را داوری و آن را «عالی / بسیار خوب / خوب / پذیرفته نشده» ارزیابی کرد.

امضا	رایانامه سازمانی	مرتبه علمی	نام و نام خانوادگی		سمت
			وابستگی سازمانی (پژوهشگاه/ دانشگاه/ ...)		
	davodgohari@gmail.com	استاد یار	دکتر داود گوهری	دانشگاه رازی	استاد راهنما
					استاد راهنما
	Mehdihariri20@gmail.com	استاد یار	دکتر مهدی حریری	دانشگاه پیام نور	استاد مشاور
					استاد مشاور
	ahmadvand@razi.ac.ir	استاد یار	دکتر خلیل الله احمدوند		استاد داور
	Ali.mortazavimehr@gmail.com	استاد یار	دکتر علی مرتضوی مهر		استاد داور
					استاد داور
					استاد داور

امضا	نام و نام خانوادگی	نماینده
	دکتر مهدی عزتی	تحصیلات تکمیلی

تقدیم به

قطب عالم امکان، عالم علوم بیکران، آیت رب و دود و ناجی ملک و جود قائم آل محمد (عجل الله فرجه الشریف).

باشد که غنای دقت خالی از معرفت و تسی از دانشم، روشن به نام و یاد مقدس ایشان باشد.

شکر و قدردانی

پاس خدای عزوجل را که مراد تمامی مراحل زندگی به حال خود واگذاشته است. و لطف حضرتش مراد کشتی امن و ولایت و تمسک به نور کتاب مقدسش رهنمون ساخت.

از مولانا سرورم حضرت بقیة الله (عج) که در هر لحظه از زندگیم چون چراغی فروزان مرا از ضلالت و گمراهی به نور حق نزدیک نمود. و ارباب بی نظیر من حضرت سید اشهدا (ع) که مرا به این رشته تحصیلی فراخواند که با معانی دینی و قرآن مانوس شوم. و حضرت معصومه (س) که مراد بخارش این پیمان نامه یاری فرمود. امید که مقبول حضرتشان باشد.

از استادان فرزانه و با اخلاق، جناب آقایان دکتر کوحری و دکتر حریری که در طی این مدت مراد بخاشتن این پیمان نامه یاری نموده اند سپاسگزارم.

از خانواده مهربان و دلسوزم که همیشه در همه حال دعای خیرشان بدرقه زندگیم بوده و زحمت تربیت و تحصیل مرا همده دار بوده اند، و همواره از اشتباهات من گذشته اند قدردان، بسم.

از استاد ارجمند، جناب آقای دکتر مرتضوی مهر که افتخار نگارودی در محضرشان در طی مقطع تحصیلی نصیبم شد و همچنین مدیریت توانمند گروه الهیات، جناب آقای دکتر حاج زین العابدینی بسیار شکر کنم.

چکیده

مطابق تبصره ماده ۵۵۱ قانون مجازات اسلامی، در کلیه جنایات پرداخت مابه‌التفاوت دیه برعهده صندوق تأمین خسارت‌های بدنی است. قبل از تصویب این تبصره، مطابق نظر رهبری، دیه ناشی از تصادفات رانندگی در زن و مرد بدون در نظر گرفتن جنسیت و دین برابر اعلام گردید. لکن برخی تبصره معنونه را نقطه‌ی عطفی در ارتباط با دیه زن و مرد مطرح کرده‌اند. تبصره مذکور موجب صدور آراء متناقضی توسط قضات در سراسر کشور گردید. که در نهایت موجب صدور رأی وحدت رویه ۷۷۷، از دیوان عالی کشور شد. مطابق با این رأی؛ مابه‌التفاوت دیه در کلیه جنایات به صورت امتنانی برعهده صندوق تأمین خسارت‌های بدنی است. اگرچه این رأی در راستای حمایت از حقوق بانوان متمر ثمر است لکن، شبهاتی بر آن وارد است. از جمله می‌توان به اختلاف نظرات دانشمندان حقوق پیرامون این رأی اشاره داشت؛ برخی بر این باورند که رأی مزبور تنها در جرایم غیر عمد صادق است، و برخی دیگر بر این عقیده اند که رأی وحدت‌رویه شامل سایر جنایات هم می‌شود. شبهه دیگر این است که، باتوجه به عبارت «جانی مرد نباشد» در تبصره مذکور اختلاف نظر وجود دارد برخی بر این عقیده اند که منظور از این عبارت زن و خنثی است. و برخی دیگر بر این عقیده اند که فقط شامل خنثی است. و شبهه دیگر این است که بعد از پرداخت مابه‌التفاوت دیه توسط صندوق خسارت‌های بدنی، حق مراجعه به جانی مقصر برای صندوق وجود دارد، یاخیر. با توجه به پژوهش صورت گرفته می‌توان گفت؛ رأی وحدت‌رویه ۷۷۷، باتوجه به مباحث اصولی از جمله اصالة‌الظهور و اصالة‌العموم «کلیه‌ی جنایات» را اعم غیر عمد در نفس و اعضا می‌داند. در عبارت اگر، «جانی مرد نباشد» باتوجه به این که وصف، (بنابر نظر علامه حیدری) دارای مفهوم مخالف است، لذا تنها مرد قید دارد، و عبارت «زن و خنثی» را شامل می‌شود. و نیز مطابق با ماده ۲۵ بیمه اجباری شخص ثالث یکی از مواردی که صندوق تأمین خسارت‌های بدنی، حق رجوع به بیمه‌گر و بزهکار را ندارد، در پرداخت مازاد دیه است. بنابراین در این مورد اصل قائم‌مقامی جاری نمی‌گردد. توسعه‌ی مسئولیت‌های صندوق تأمین خسارت‌های بدنی گرچه در راستای حمایت از بزه‌دیده مفید است، لکن باید به گونه‌ای باشد که عملاً قابلیت اجرا داشته‌باشد و با کسر بودجه مواجه نگردد.

کلمات کلیدی: ماده‌ی ۵۵۱ ق.م.ا، وحدت‌رویه ۷۷۷، مابه‌التفاوت دیه، صندوق تأمین، جنایات.

فهرست نوشتار

عنوان

صفحه

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱-۱-۱. طرح مسئله	۱۷
۱-۱-۲. اهمیت و ضرورت تحقیق	۱۸
۱-۱-۳. سؤالات تحقیق	۱۸
۱-۱-۳-۱. سؤال اصلی	۱۸
۱-۱-۳-۲. سؤالات فرعی	۱۸
۱-۱-۴. اهداف تحقیق	۱۹
۱-۱-۵. پیشینه تحقیق	۱۹
۱-۱-۶. روش تحقیق	۲۰
۱-۲. مفاهیم	۲۰
۱-۲-۱. جنایت	۲۱
۱-۲-۱-۱. جنایت در لغت	۲۱
۱-۲-۱-۲. جنایت در اصطلاح	۲۱
۱-۲-۲. مفهوم جرم و بزهکاری	۲۳
۱-۲-۲-۱. جرم در لغت	۲۳
۱-۲-۲-۲. جرم در اصطلاح	۲۳

- ۲۴-۱-۲-۳. اقسام جنایت..... ۲۴
- ۲۵-۱-۲-۳-۱. جنایت عمد محض..... ۲۵
- ۲۵-۱-۲-۳-۲. جنایت شبه عمد..... ۲۵
- ۲۶-۱-۲-۳-۲. جنایت خطای محض..... ۲۶
- ۲۶-۱-۲-۴. مجازات..... ۲۶
- ۲۶-۱-۲-۴-۱. مفهوم لغوی مجازات..... ۲۶
- ۲۶-۱-۲-۴-۲. مفهوم اصطلاحی مجازات..... ۲۶
- ۲۷-۱-۲-۵. دیه..... ۲۷
- ۲۷-۱-۲-۵-۱. دیه در لغت..... ۲۷
- ۲۸-۱-۲-۵-۲. دیه در اصطلاح..... ۲۸
- ۳۰-۱-۲-۵-۳. تفاضل دیه..... ۳۰
- ۳۰-۱-۲-۶. مستحقان دریافت دیه..... ۳۰
- ۳۰-۱-۲-۶-۱. مجنی علیه..... ۳۰
- ۳۰-۱-۲-۶-۲. ورثه مقتول..... ۳۰
- ۳۱-۱-۲-۶-۳. بیت المال..... ۳۱
- ۳۳-۱-۲-۷. بیمه..... ۳۳
- ۳۳-۱-۲-۷-۱. بیمه در لغت..... ۳۳

- ۳۳.....۲-۷-۲-۱ بیمه در اصطلاح.....
- ۳۵.....۳-۷-۲-۱ بیمه شخص ثالث.....
- ۳۵.....۸-۲-۱ صندوق تأمین خسارت‌های بدنی.....
- ۳۶.....۱-۸-۲-۱ منابع مالی صندوق تأمین.....
- ۳۷.....۲-۸-۲-۱ آیا صندوق بیت‌المال است؟.....
- ۳۷.....۳-۸-۲-۱ قائم‌مقامی در صندوق تأمین.....
- ۳۹.....۹-۲-۱ منابع حقوق.....
- ۳۹.....۱-۹-۲-۱ قانون.....
- ۳۹.....۱-۱-۹-۲-۱ قانون مجازات اسلامی.....
- ۴۰.....۲-۱-۹-۲-۱ ماده‌ی ۵۵۱ قانون مجازات اسلامی و تبصره‌ی آن.....
- ۴۰.....۲-۹-۲-۱ دکتربین حقوق.....
- ۴۰.....۳-۹-۲-۱ عرف.....
- ۴۱.....۴-۹-۲-۱ رویه قضایی.....
- ۴۱.....۱۰-۲-۱ رأی وحدت رویه.....
- ۴۱.....۱-۱۰-۲-۱ اعتبار رأی وحدت رویه.....
- ۴۲.....۲-۱۰-۲-۱ رأی وحدت رویه ۷۷۷.....

فصل دوم: ارزیابی رأی وحدت رویه ۷۷۷

- بخش اول: شبهات پیرامون رأی وحدت رویه ۷۷۷..... ۴۵
- ۱-۱-۲. گردش کار رأی وحدت رویه ۷۷۷..... ۴۵
- ۲-۱-۲. قاعده‌ی تغییر الأحكام بتغيير العادات و الزمان..... ۵۰
- ۳-۱-۲. مرور زمان و تحول قواعد جزا..... ۵۲
- ۴-۱-۲. نقش زمان و مکان..... ۵۳
- ۵-۱-۲. نتیجه بحث در قاعده..... ۵۴
- ۶-۱-۲. قاعده‌ی احسان..... ۵۵
- ۱-۶-۱-۲. مدرک قاعده..... ۵۵
- ۲-۶-۱-۲. مصداق احسان در قانون مجازات اسلامی..... ۵۶
- ۷-۱-۲. ماده ۵۵۱ قانون مجازات اسلامی و تبصره مربوطه..... ۵۷
- ۱-۷-۱-۲. شبهه نخست؛ مراد از عبارت «مجنی علیه مرد نیست» در تبصره مذکور چیست؟..... ۵۸
- ۱-۱-۷-۱-۲. بررسی اصولی عبارت «مجنی علیه مرد نیست»..... ۶۲
- ۲-۱-۷-۱-۲. جریان اصول عملیه در شبهه مذکور؟..... ۶۴
- ۲-۷-۱-۲. شبهه دوم: منظور مقنن از تبصره مذکور جنایات غیر عمد است یا سایر جنایات را در بردارد؟..... ۶۶
- ۱-۲-۷-۱-۲. نظرات دکتربین حقوق پیرامون این شبهه..... ۶۷
- ۲-۲-۷-۱-۲. بررسی اصولی شبهه مذکور..... ۶۹
- ۳-۷-۱-۲. شبهه سوم: آیا صندوق تأمین خسارت‌های بدنی حق رجوع به جانی را دارد

یاخیر؟	۷۲
۲-۲. بخش دوم: نقد رأی وحدت رویه ۷۷۷	۷۳
۲-۲-۱. بررسی فقهی و حقوقی مجازات دیه	۷۳
۲-۲-۲. ماهیات حقوقی دیات	۷۷
۲-۲-۳. اعسار اولیای دم از پرداخت تفاضل دیه	۸۱
۲-۲-۴. تفاضل دیه	۸۴
نتیجه گیری	۹۲
منابع	۹۴

فصل اول

کلیات و مفاهیم

۱ + ۴. طرح مسئله

خداوند همه‌ی موجودات را زوج آفرید. انسان نیز همانند سایر موجودات بر همین مبنا خلق گردید. زن و مرد با وجود تفاوت‌های زیستی، مکمل یکدیگراند. اسلام به‌عنوان دین برگزیده نزد خداوند، شامل دستورالعمل‌هایی برای بهبود زندگی بشر است. مطابق با روایات، دیه مردان (در بیش از ثلث) دو برابر دیه زنان است. در قصاص نفس نیز، مرد در برابر زن بعد از پرداخت فاضل دیه توسط اولیای دم مقتول (زن) قصاص می‌شود. تفاوت در دیه و قصاص زنان نسبت به مردان همواره از جمله موضوعات بحث‌انگیز دوره‌های اخیر است. تغییر در ساختار جامعه و خانواده و تغییر در بینش‌ها و نگرش‌های عمومی در ارتباط با زن و مرد، پشتوانه‌ی جدی این‌گونه بحث‌ها است. احکام الهی و اسلامی به دلیل مطلق بودن علم خداوند و خیرخواهی او و عصمت پیامبر و ائمه (علیهم‌السلام) و آگاهی کامل آن‌ها به دین، عین حق و خیر است. قرآن کریم نیز، زن و مرد را در ارزش‌های انسانی و معیارهای فضیلت برابر می‌داند. مطابق تبصره ماده ۵۵۱ قانون مجازات اسلامی، در کلیه‌ی جنایات پرداخت مابه‌التفاوت دیه برعهده صندوق تأمین خسارت‌های بدنی است. قبل از تصویب این تبصره، مطابق نظر رهبری، دیه ناشی از تصادفات رانندگی در زن و مرد بدون در نظر گرفتن جنسیت و دین برابر اعلام گردید. لکن برخی تبصره معنونه را نقطه‌ی عطفی در ارتباط با دیه زن و مرد مطرح کرده‌اند. تبصره مذکور موجب صدور آراء متناقضی توسط قضات در سراسر کشور گردید. که در نهایت موجب صدور رأی وحدت رویه ۷۷۷، از دیوان عالی کشور شد. مطابق با این رأی؛ مابه‌التفاوت دیه در کلیه جنایات به صورت امتنانی برعهده صندوق تأمین خسارت‌های بدنی است. اگرچه این رأی در راستای حمایت از حقوق بانوان مثمر ثمر است لکن، شبهاتی بر آن وارد است. شأن و فلسفه رأی وحدت رویه ۷۷۷، مذاکرات در خصوص دو پرونده غیرعمدی است. که میزان دیه‌ی زن نصف شده است. و اختلاف پیرامون برداشت از تبصره ماده ۵۵۱ قانون مجازات اسلامی است بدین صورت که، مسئولیت صندوق در جنایات علیه نفس است، یا علاوه بر آن جنایت بر عضو را نیز شامل می‌شود. لکن در ارتباط با رأی مذکور شبهاتی موجود است. از جمله می‌توان به اختلاف نظرات دانشمندان حقوق پیرامون این رأی اشاره داشت؛ برخی براین باورند که رأی مزبور تنها در جرایم غیر عمد صادق است، و برخی دیگر بر این عقیده اند که رأی وحدت‌رویه شامل سایر جنایات هم می‌شود. شبهه دیگر این است که، باتوجه به عبارت «اگر جانی مرد نباشد» در تبصره

مذکور اختلاف نظر وجود دارد برخی بر این عقیده‌اند که منظور از این عبارت زن وختنی است. و برخی دیگر بر این عقیده‌اند که فقط شامل ختنی است. و شبهه دیگر این است که بعد از پرداخت مابه‌التفاوت دیه توسط صندوق خسارت‌های بدنی، حق مراجعه به جانی مقصر برای صندوق وجود دارد، یاخیر.

۱-۲-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

باتوجه به این که رأی مذکور مستمسکی برای آراء دیگر است، لذا لازم است به بررسی اشکالات وارد بر این رأی پرداخته شود که مورد اهتمام شورای نگهبان، قوه قضاییه و نمایندگان مجلس قرارگیرد.

۱-۳-۱-۱. سؤالات تحقیق

۱-۳-۱-۱-۱. سؤال اصلی

کارکرد قواعد فقهی و اصولی در نقد (ارزیابی) رأی وحدت رویه ۷۷۷ به چه صورت است، و چه شبهاتی پیرامون آن مطرح شده و پاسخ آن‌ها کدام است؟

۱-۳-۱-۱-۲. سؤالات فرعی:

۱-۳-۱-۱-۱-۱. چگونه رأی وحدت رویه ۷۷۷ با مسلمات شرع در خصوص نصف بودن دیه زن، در تعارض نیست؟

۱-۳-۱-۱-۲. پیرامون این رأی چه شبهاتی مطرح شده و پاسخ آن‌ها چیست؟

۱-۱-۳-۲-۳. علت توسعه وظایف صندوق خسارات بدنی در ارتباط با پرداخت ماب التفاوت دیه در سایر جرایم چیست؟

۱-۱-۴. اهداف تحقیق

۱-۱-۴-۱. تبیین کارکرد قواعد فقهی و اصولی مؤثر در نقد رأی وحدت رویه ۷۷۷.

۱-۱-۴-۲. تبیین شبهات مطرح شده پیرامون این رأی و پاسخگویی به آن‌ها.

۱-۱-۴-۳. تبیین علت توسعه وظایف صندوق خسارات بدنی، در ارتباط با پرداخت مابه التفاوت دیه در سایر جرایم.

۱-۱-۵. پیشینه تحقیق

با جستجویی که در پژوهش‌های علمی صورت گرفت، پایان‌نامه‌هایی در ارتباط با موضوع دیه‌ی زن و مرد موجود است. اما در پژوهش‌های صورت گرفته، این رأی تاکنون مورد نقد و بررسی قرار نگرفته و کارهای انجام شده مربوط به بحث تساوی یا عدم تساوی دیه زن و مرد است. از جمله: ۱- صغرا جوریزی در پایان‌نامه ارشد دانشگاه پیام‌نور بهشهر دفاع شده در تابستان ۱۳۹۲ با عنوان «نقد و بررسی نظریه تساوی دیه زن و مرد» که به تجزیه و تحلیل دیدگاه‌های برابری یا نابرابری دیه زن و مرد پرداخته است. ۲- زهرا مولا قلقاچی در پایان‌نامه ارشد دانشگاه قم دفاع شده در تابستان ۹۶ با عنوان «بررسی ابعاد تساوی حقوق زن و مرد از دیدگاه قرآن» که به بررسی شبهه‌ی برتری مرد نسبت به زن، مقایسه دیدگاه اسلام و فمینیسم پرداخته است. ۳- همچنین زینب ارشدی در پایان‌نامه ارشد دانشکده اصول الدین قم دفاع شده در تابستان ۹۴ با عنوان «بررسی و تحلیل ادله‌ی برابری دیه زن و مرد از دیدگاه

حقوقی و فقهای معاصر» که قائل به عدم تفاوت میان زن و مرد با توجه به خصایص متفاوت در هر یک است. و نیز، ۴- ذبیح‌الله شمس در مقاله ماهنامه کانون شماره ۱۱۵، با عنوان «گفتمان فقه اسلامی و رویکرد عدالت‌گرایانه بر مسأله برابری دیه زن و مرد» که به تحولات تاریخی دیه از منظر سایر مذاهب، ماهیت دیه، ادله پیرامون تساوی و یا نابرابری دیه زن و مرد پرداخته است و نهایتاً قائل به این است که راه اجتهاد در برابری دیه زن و مرد بسته نیست و می‌توان آن را پذیرفت. بنابراین تا به حال پژوهش مستقلی در ارتباط با این موضوع (ارزیابی رأی وحدت‌رویه ۷۷۷) صورت نگرفته است. در این پایان‌نامه علاوه بر رجوع به منابع معتبر فقهی، در ارتباط با اختلاف دیه زن و مرد، به آثار حقوقی این تفاوت هم پرداخته که افراد حامی حقوق زنان مطابق آن به برابری دیه زن و مرد به واسطه رأی مذکور اقدام نمودند و نیز شبهات و انتقادهایی که بر این رأی وارد است را مورد بررسی قرار داده است، که تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته است.

۱-۱-۶. روش تحقیق

در این پژوهش، از روش توصیفی-تحلیلی استفاده می‌شود؛ که شامل مطالعه و بررسی کتاب‌ها، مقالات علمی-پژوهشی مرتبط با موضوع استفاده از اینترنت و منابع نرم‌افزاری است.

۱-۲. مفاهیم

برای فراگیری هر مطلب، آشنایی با مفاهیم ابتدایی آن لازم است. لذا در ابتدای این پژوهش و برای پیشبرد مطلب، فصل اول به مفاهیم اختصاص داده شده است؛ که شامل مفاهیم لغوی و اصطلاحی است.

۱-۲-۱. جنایت

۱-۱-۲-۱. جنایت در لغت

جنایت در لغت از ریشه «جنى» به معنی چیدن میوه است. در آیه ۵۴ سوره الرحمن چنین آمده است: «وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ». گناه را از آن جهت جنایت گویند که شخص گناه را به سوی خویش می‌کشد. (قرشی، ۱۳۰۷: ۷۷). جنایت در لغت به معنای؛ گناه و جرمی است که سبب مؤاخذه و عقوبت می‌شود. (ابن منظور، ج ۱۰: ۴۷۰). جنایت [ج] [ج ا] ج جنایات. تقصیرات. [آندراج] (غیاث اللغات). (دهخدا، ۱۳۴۲: ۹۵۶). در فرهنگ معین، به معنای گناه کردن است. (معین، ۱۳۶۲: ۱۲۴۴). در فرهنگ عمید؛ جنایت به معنای جرم و گناه بزرگ است. (عمید، ۱۳۴۶: ۳۶۱).

۱-۲-۱-۲. جنایت در اصطلاح

جنایت وارد کردن صدمه‌ی بدنی به دیگری است؛ یعنی کشتن دیگری یا ایجاد جراحت، شکستگی و مانند این‌ها در بدن او است. (ابن قدامه، بیتا: ۳۰۸).

از علمای اهل سنت «عبدالقادر عوده» در التشریح الجنائی الاسلامی می‌گوید: در اصطلاح فقهی، جنایت؛ اسم عملی است که در شرع، تحریم شده است؛ خواه بر نفس واقع شود و خواه بر مال و یا غیر آن‌ها. اما اکثر فقها واژه‌ی جنایت را بر اعمالی اطلاق می‌کنند که بر نفس یا اعضای انسان واقع می‌شود؛ مانند قتل، ضرب؛ جرح و سقط جنین. (عوده، بی تا: ۶۷).

در احادیث نیز واژه‌ی جنایت در مفاهیم فوق به کار رفته است: «محمد بن یحیی، عن أحمد بن محمد، وعلی بن إبراهیم، عن أبیه جمیعاً، عن ابن محبوب، عن أبی ولاد الحناط قال: سألت أبا عبد الله علیه السلام عن مکاتب اشترط علیه مولاة حین کاتبه جنی إلی رجل جنایة فقال: إن کان أدی من مکاتبته شیئا أغرم فی جنایته بقدر ما أدی من مکاتبته للحر فإن عجز عن حق الجنایة شیئا اخذ ذلك من مال المولى الذى کاتبه، قلت: فإن کانت الجنایة للعبد؟ قال: فقال علی مثل ذلك دفع إلی مولى العبد الذى جرحه المکاتب ولا تقاص بین المکاتب و بین العبد إذا کان المکاتب قد أدی من مکاتبته

شيئا فإن لم يكن أدى من مكاتبتة شيئا فإنه يقاص العبد منه أو يغرم المولى كل ما جنى المكاتب لأنه عبده ما لم يؤد من مكاتبتة شيئا». (كلبني، ۱۳۸۸: ۳۰۸)

باتوجه به مفهوم مصطلح جنایت در منابع فقهی، جنایت تنها شامل جنایات عمدی نیست، بلکه صدمات غیر عمد را هم شامل می‌شود. در باب الاشتراك فی الجنایات چنین آمده است: «وإذا وقف جماعة على نهر، أو بئر، أو أشرفوا من علو، فوقع أحدهم، فتشبت بالذي يليه، وتعلق الذي يليه بمن يليه، كان الحكم فيهم ما قضى به أمير المؤمنين صلوات الله عليه في الذين سقطوا في زبية الأسد، وكانوا أربعة نفر، سقط أحدهم، فتعلق بالثاني، وتعلق الثاني بالثالث، وتعلق الثالث بالرابع، فهلكوا جميعا، فقضى عليه السلام أن الأول فريسة الأسد، وعليه ثلث الدية للثاني، وعلى الثاني ثلثا الدية للثالث، وعلى الثالث الدية كاملة للرابع». (مفيد، ۱۴۱۰: ۷۵۰).

همچنین جنایات را به لحاظ حاصل کار جنایت‌بار، به جنایت بر نفس و اطراف (اعضا) تقسیم کرده‌اند. در جنایات بر نفس بدین صورت است که: «يقتل الحر بالحره إذا رد أولياؤها فاضل الدية، و هو خمسة آلاف درهم. و به قال عطاء، إلا أنه قال: ستة آلاف درهم. و روى ذلك عن الحسن البصرى، و رواه عن على (عليه السلام).

و قال جميع الفقهاء: أنه يقتل بها، و لا يرد أولياؤها شيئا. و روى ذلك عن على (عليه السلام).

دلیلنا: إجماع الفرقة و أخبارهم. و أيضا: قوله تعالى « وَ الْأُنثَى بِالْأُنثَى » فدل على أن الذكر لا يقتل بالأنثى. (همان: ۱۴۵).

و در جنایات بر اعضا نیز چنین آمده است: «الأطراف كالأنفس، فكل نفسين جرى القصاص بينهما في الأنفس جرى بينهما في الأطراف، سواء اتفقا في الدية أو اختلفا، فيها كالحرين و الحرتين، و الحر و الحره، و العبدین و الأمتین، و العبد و الأمة، و الكافرين و الكافرتين، و الكافر و الكافره. و يقطع أيضا الناقص بالکامل دون الكامل بالناقص. و كل شخصين لا يجرى القصاص بينهما في الأنفس، كذلك في الأطراف كالحر و العبد، و الكافر و المسلم طردا و عكسا» (همان: ۱۵۴).

باتوجه به این که ارتکاب جنایت از سوی مجرم، ناشی از قصد و نیت اوست. از این لحاظ نحوه تحقق آن به صورت‌های گوناگون قابل تصور است. همه فقهای امامیه اتفاق نظر دارند که وقوع جنایت بر انسان از سوی جانی به سه صورت عمد، شبه عمد و خطای محض قابل تصور است. (احسانی، ۱۳۹۰: ۴۲).

جنایت در حقوق، عبارت از؛ جرمی است که جزای آن تهریبی و ترذیلی با هم است یا فقط ترذیلی است. (واحد تحقیقات مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۰: ۱۳). از عوامل جنایت، گستاخی نفس آدمی، تا حد وادار سازی وی به قتل و جنایت. «فتوحت له نفسه قتل أخیه» اشاره شده است. (ملکیان اصفهانی، ۱۳۹۴، ج ۶ از ۳۱).

۲-۲-۱. مفهوم جرم و بزهکاری

۱-۲-۲-۱. جرم در لغت

جرم در لغت با واژه‌هایی مانند اثم، خطیئه، معصیت و امثال آن، آمده است که در فارسی به همه آن‌ها گناه اطلاق می‌شود.

جرم از ماده جَرم گرفته شده که به معنای قطع کردن یا بریدن میوه از درخت است. و برای هر کار زشت و مکروه استعار شده است. (اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱۹۲).

بزه نیز در لغت فارسی به معنای گناه، خطا، عصیان و نافرمانی آمده است. (معین، ۱۳۶۲: ۵۲۴).

۲-۲-۲-۱. جرم در اصطلاح

جرم در یک تعریف کلی و در مفهوم حقوقی عبارت است؛ از فعل یا ترک فعلی که قانون‌گذار نسبت به آن اقدام به جرم انگاری نموده و برای آن ضمانت اجرای کیفری در نظر گرفته شده باشد.